

1275: els dominis de la Comanda Templera de Puig-reig a la Cerdanya*

La presència dels Ordes Militars a la Cerdanya durant l'època medieval és un tema gairebé desconegut; ni tan sols les grans obres de consulta generals sobre el tema en fan especial referència (1). Aquest article pretén donar a conèixer l'existència del patrimoni dels Templers, concretament de la comanda Templera de Puig-reig a la comarca de la Cerdanya, a partir de l'estudi d'un capbreu de l'any 1275.

Els ordes militars van acumular un patrimoni molt dispers a la Catalunya Vella, fruit de l'admiració que despertaven entre els sectors de la noblesa i també entre els mateixos pagesos. Concretament els Templers van crear, a la Catalunya Vella, les comandes de Castelló d'Empúries (amb notícies des del 1168), Palau del Vallès (des del 1155) i Puig-reig (amb referències des del 1188), per tal d'administrar aquests béns escampats i allunyats dels nuclis més importants de domini, situats tots a la Catalunya Nova.

Tot el patrimoni escampat per les actuals comarques de la Cerdanya i del Berguedà fou administrat des del castell de Puig-reig, el nucli més important i concentrat de terres, ja que comprenia tot el terme casteller; Guillem de Berguedà, fill del vescomte Guillem de Berguedà, féu donació testamentària d'aquest castell als Templers, l'any 1187. Els Templers no varen poder accedir al ple domini d'aquest terme casteller fins l'any 1231 quan el rei Jaume I confirmà als Templers el testament del trobador (2).

Des de finals del s. XII en què comencen a rebre donacions, i fins el 1231, els béns dispersos per Berguedà i la Cerdanya foren administrats per la comanda templera de Palau del Vallès, tot i que es coneixien comanadors que administraven les possessions pirinenques i prepirinenques, i que s'anomenaven comanadors de la

Cerdanya, del Berguedà, o dels dos llocs a la vegada, fins el 1243, en què apareix el primer comanador de Puig-reig (3). A partir de la confirmació del testament, els Templers decideixen crear una comanda independent, amb seu a Puig-reig, per tal de controlar millor aquest patrimoni escampat per a aquesta zona pirinenca i prepirinenca (4).

Des del 1231 els Templers intenten confirmar les antigues donacions; per exemple l'any 1279 els barons de Pinós confirmen a l'orde totes les donacions que els seus avantpassats havien fet a l'orde a canvi de 100 sous malgueresos (5). Un any abans havien obtingut del bisbe de la Seu d'Urgell, l'administració i govern de l'església parroquial de Sant Martí de Puig-reig (6).

El capbreu de 1275

Per tal de consolidar el seu domini i saber amb exactitud la importància de les terres que posseïen i els censos que els proporcionaven, optaren per a confeccionar capbreus. Entre 1270 i 1289 els Templers varen capbrevar el terme del castell de Puig-reig (7), i l'any 1275 capbreven el patrimoni a la Cerdanya (8); segur que també deuriem capbrevar els béns escampats pel Berguedà però, fins ara, no hem pogut trobar aquest capbreu.

La confecció del capbreu té també, una altra finalitat: aconseguir retenir la població en els dominis de l'orde. Al segle XIII es varen consolidar en documents escrits les relacions entre els pagesos i els seus senyors. Aquests documents (establiments, llevadors de rèdits o de censos, i capbreus) van adquirir valor de llei legalitzant totes les relacions, prestacions i serveis que vinculaven els pagesos amb els seus senyors. Molts d'aquest capbreus es varen fer a Catalunya en uns anys en què els pagesos fugien de les terres senyorials per tal de

refugiar-se en les noves viles enfranquides pel rei o per altres nobles.

Pel que fa a la Cerdanya, les llibertats urbanes concedides per Alfons I en la fundació (1177-1178) i posterior consolidació de la vila de Puigcerdà (1182), deuriem ésser un gran atractiu per als homes que vivien sotmesos a jurisdiccions senyorials molt dures, no solament els homes de l'orde del Temple, sinó també els que depenien de Sant Miquel de Cuixà o dels senyors feudals de la Cerdanya.

No cal oblidar que el mateix Jaume I confirma i amplia els privilegis de la vila, com també ho va fer Jaume II de Mallorca (9) al llarg del segle XIII. La fundació de Bellver el 1225 pel comte Munyo Sanç, potenciada posteriorment per Jaume I (1243), igual que Vilafranca de Conflent i Llúvia (1257) (10), deuriem contribuir molt a fer que la gent de la comarca optés per canviar de residència. Així sabem que l'any 1252 el rei Jaume I donava suport als pobladors de Puigcerdà davant l'actitud feudal de l'abat de Sant Miquel de Cuixà que impedia que els seus vassalls s'establissin a la vila reial (11).

Prop dels dominis de la comanda templera de Puig-reig, a la zona del Berguedà, el fenomen del naixement de noves viles era també evident durant tot el s. XIII: els barons de Pinós fundaven i enfrenarien les viles de Bagà, Gósol i Faners, i els barons de Mataplana les de Castellar de n'Hug i la Poble de Lillet. Mentre aquests actuaven a la zona nord de l'actual comarca berguedana, els Templers oferien tots els avantatges de l'enfranquiment (abolició dels mals usos) a la zona sud, un territori dominat per grans dominis eclesiàstics i baronials: el 1281 concedien la carta de poblament i de franqueses a tots els habitants presents i futurs del castell de Puig-reig, el domini més important de l'orde a tota la comanda (12).

Cal relacionar directament la política d'enfranquiment i de fundació de noves viles amb la confecció de capbreus, almenys pel que fa als Templers en aquesta zona de muntanya. Amb els capbreus, els Templers intenten controlar els pagesos i a la vegada optimitzar la política econòmica de l'orde. El capbreu de la Cerdanya és un document importantíssim no solament per a demostrar la presència de l'orde del Temple en aquestes terres, sinó perquè ens dóna una gran quantitat d'informació: 84 confessions entre les de particulars i els drets i rendes generals; els llocs concrets on l'orde tenia béns, els censos i patrimonis; informació sobre les relacions entre els confessants i els Templers; i ens mostra les dificultats que l'orde tenia, a finals del s. XIII, per a fer efectiu el control dels seus dominis cerdans.

Per tal d'il·lustrar millor aquest punt cal dir que el mateix comanador que fa la capbreuació, Francesc de Tallada (13), ja en la mateixa presentació del capbreu diu que aquest es fa a partir de les cartes (14) presentades, *"e ab sacrament dels homes e ab remembrança dels capbreus veels"*, la qual cosa indica que els problemes eren evidents i també que fins aquest moment, l'orde no administrava massa bé les terres n els seus homes a la Cerdanya (15).

Molts dels capbreuats confessen no tenir carta precària; per exemple Pere Monell de Sallagosa (núm. 1) és home del Temple i, tot i que confessa tenir el mas Monell i 14 trossos de terra i camps, no té carta; altres, com Ramon de Roset (núm. 5) paga 3 sous malgueresos per la festa de Sant Miquel *"e no sabem per que"*. Les dificultats s'agreugen en alguns casos particulars quan els capbreuats es neguen a confessar tot el patrimoni que tenen, com per exemple Pere de Vianyes de Guils (núm. 53) que confessa un únic tros de terra, però el comanador anota que *"té molts troz de terra que no volen dir que an comprats"*.

El capbreu de 1275 enregistra una gran dispersió de béns (masos, bordes, molins, terres, camps, erms i cases) i rendes a cobrar per tota la Cerdanya, i més concretament a Sallagosa, Bolquera, Alp, Salteguell, Osseja, Santa Llogaia, la Tor de Querol, la Vall de Querol, Guils, Llivia, Angostrina, Bolvir, Prats, Bor i Puigcerdà

(FOTO ARXIU ARB)

El patrimoni templer a la Cerdanya

El capbreu enregistra una gran dispersió de béns (masos, bordes, molins, terres, camps, erms i cases) i rendes a cobrar per tota la Cerdanya, i més concretament a Sallagosa, Bolquera, Alp, Salteguell, Osseja, Santa Llogaia, la Tor de Querol, la Vall de Querol, Guils, Llivia, Angostrina, Bolvir, Prats, Bor i Puigcerdà; també a Adraén, a l'actual terme municipal de Fòrnols de Cadí, a la comarca de l'Alt Urgell. En alguns d'aquests llocs, l'orde comparteix censos amb altres senyorijs jurisdiccionals, sobretot pel que fa a les rendes i pastures, truites, delmes, carnalutges, drets de mercats, etc.

Masos, bordes, terres i camps

La major part dels confessants reconeixen a l'orde la possessió de terres i camps, sen-

El lloc de Bolvir és documentat des de mitjan s. X com una possessió de Sant Miquel de Cuixà; els templers també hi tenien, prop de l'església de Santa Cecília, masos i terres. (FOTO ARXIU ARB)

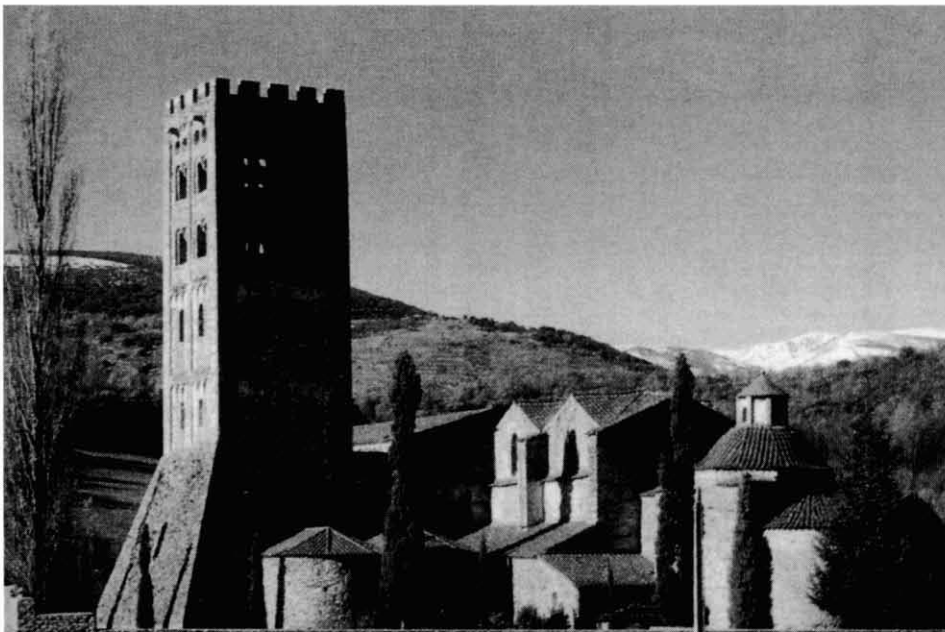
se esmentar-ne mai les dimensions, escampats pels llocs anteriorment citats, amb les seves afrontacions o límits, però molts pocs d'ells reconeixen masos, capmasos o bordes. Podem assegurar que una minoria dels capbreuats acumulava en les seves mans part del patrimoni més important de l'orde a la Cerdanya: són els que reconeixen un mas i importants quantitats de terres i camps (16). La majoria de confessions corresponen a persones que posseeixen poca terra (17), la qual cosa no vol dir, però, que fos l'única que treballaven, ja que altres senyors tenien importants patrimonis a la comarca i cal considerar també que alguns pagesos podien ser propietaris lliures de terres i masos.

Tot i la gran concentració de terres en mans de pocs pagesos- que també es detecta en el capbreu de Puig-reig anteriorment esmentat (18) – el capbreu sembla evidenciar que els Templers tenien el desig de fer nous establiments en els seus dominis, en extensions de terra inferiors a la del mas (camps, terres, horts, prats, etc.) i així, si reduïen les dimensions de les noves explotacions agràries, els Templers, com la resta de senyors de Catalunya, aconseguïen augmentar considerablement el rendiment de les seves possessions en uns anys en què la població augmentava considerablement, i que, per tant, la demanda de terra devia ser important.

Així per exemple, Pere Fabrer (núm. 9) de Sallagosa confessa un mas que no fa cens; 6 trossos de terra pels quals paga 7 quartans de sègle en mesura de Puigcerdà, i pel Palau dels Templers (l'únic del qual conserva la carta precària o d'establiment) paga 5 sous malgueresos de cens; els censos que paga pels trossos de terra i per la casa semblen indicar que són establiments més recents.

És interessant també la confessió que fan de Pere Tasquet Sobirà i Pere Tasquet Jusà (núm. 34) d'Osseja que confessen tenir

• Al terme de Bolquera els Temples posseïen uns masos al castell que eren confessats per Joan de Croells (núm.3) i per Guillem de Croells (núm.4) els quals estaven obligats, a més de pagar els censos corresponents a l'orde militar, a portar el blat a moldre als molins de Puigcerdà, i, més concretament, als molins del batlle Vilafranca. L'any 1256 el rei Jaume I concedí a Ponç Guillem de Vilafranca "*et vestris sui perpetuum*" que tots els homes de la parròquia de Santa Maria de Llivia acudissin a moldre als molins de l'esmentat Vilafranca; aquests molins havien estat, anteriorment, del comte Nunyo Sanç (24). Segurament que aquesta obligació que tenien els homes de la parròquia de Llivia la deurien tenir els homes d'altres llocs de la Cerdanya, almenys així ho demostra la confessió d'aquest home de Bolquera. El 25 de juliol de 1270 Ponç Guillem de Vilafranca ja havia mort, però la seva vídua, Bernarda i el seu fill Bernat, continuaren gaudint dels beneficis de la mòlta dels homes de Llivia (25).

La mateixa confessió de Joan de Croells (núm.4) esmenta que per un tros de terra ha de pagar un sester de civada a l'abat de Sant Miquel de Cuixà; i es que, almenys des del 968, el lloc de Bolquera era propietat de Cuixà, tot i que al s. XI el castell figura entre els dominis dels vescomtes de Cerdanya (26). Per un altre tros de terra, el mateix Joan Croells dóna tasca a Galceran d'Urtx (27) senyor d'Illa, Estoer, Vià i de Joc, fill de Galceran II d'Urtx i de Blanca de Matapana.

• A Angostrina, l'orde tenia el delme de mil truites de les quals el monestir de Santes Creus i el capellà Guillem de Linya se'n quedaven 90 entre els anys 1270 i 1280. Les truites es cobraven entre Sant Joan de juny i Sant Miquel de Setembre. L'any

Els grans monestirs van obtenir dels comtes importants privilegis al Prepirineu i Pirineu: pastures, molins, fargues i també, per exemple, les truites, important font d'ingressos. A Angostrina l'orde del Temple tenia el delme de mil truites de les quals el monestir de Santes Creus i el capellà Guillem de Linya se'n quedaven 90 entre els anys 1270 i 1280. Les truites es cobraven entre Sant Joan de juny i Sant Miquel de Setembre. El mateix feia el monestir de Sant Miquel de Cuixà en els rius de la seva àrea d'influència.

1080 el rei Alfons I donava totes les truites de la Cerdanya al monestir de Santes Creus, la qual cosa fa pensar que més endavant el rei deuria concedir-ne una part als Templers.

L'any 1277 el templer, Pere de Camprubí, es venia els drets que tenia l'orde als castells de Llivia, Puigcerdà i Querol, amb el consentiment del rei Jaume II de Mallorca (28).

Els capbrevants

El capbreu no ens informa de l'ofici dels homes que confessen terres a l'orde, però és prou explícit a l'hora de detallar quina és la seva situació jurídica. Malgrat que en moltes de les confessions (32) no s'especifica quina és aquesta situació, però cal pensar que eren pagesos tinentes i lliures, que pagaven unes rendes i que no havien de fer serveis especials als frares, situació idèntica que la dels onze confessants que especifiquen clarament que no són homes del Temple; 31 capbrevants confessen ésser homes del Temple, la qual cosa fa que l'orde tingui sobre ells la jurisdicció civil. Únicament tres es declaren homes propis de l'orde.

Els censos

Els censos es paguen en espècies i en moneda. Entre la gran varietat de productes esmentats en el capbreu cal assenyalar, en primer lloc, els cereals (forment, sègle, espelta, ordi i civada) sempre amb mesures com la mujada, el quartal o el sester) (29), especificant moltes vegades que la mesura és la del mercat de Puigcerdà; el segueixen en menor importància les gallines, els formatges, els pernills, els porcs, els moltons, els ous i les oques.

Els censos en diners es paguen sempre en moneda melgueresa (sous i diners) (30); alguns dels confessants paguen els censos d'espècies amb la seva equivalència monetària, però la gran majoria els paga en espècies i en metàl·lic. Només un confessant, Pere de Minova (núm. 6) dóna la cusura (1/3 part de la collita) de les terres que treballa, a més de deixar pasturar les eugues dels frares als seus prats de Sallagosa.

Els Templers exigien a alguns pagesos un servei d'origen públic, l'alberga; gairebé arreu dels seus dominis cerdans la mantienien, llevat de la confessió de Bernat Bota de la Tor (núm.39) en què aquesta és valorada en 13 sous (núm. 64). Tenien alberga en una casa de Sallagosa (núm.11), el batlle es podia hostatjar al mas de Guillem de Claret (núm. 43) i al del seu pastor (núm. 44), situats a la parròquia de Guils. Berenguer dez Puig (núm. 75) havia d'acollir en el seu mas de Prats dos frares templers, i Guillem de Negal i el seu gendre de Bor (núm 8) havien de complir l'alberga amb el comanador. Pere Zabet (núm. 82) de Puigcerdà estava obligat a oferir als frares de l'orde, quan anessin a aquesta vila, draps de lli, tovalloles, candeles, foc, aigua i aliments.

Notes

(*) Aquest article es va presentar a l'Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos Locals celebrada a Puigcerdà 14-16 d'octubre de 1988 (en curs de publicació per part de l'Institut d'Estudis Ceretans)

(1). MIRET i SANS, Joaquim, 1910, *Les Cases de Templers i Hospitalers a Catalunya*, Barcelona
FOREY, A., 1973, *The Templars in the Corona de Aragón*, London 1973.

(2). A.C.A., Cancilleria, Alfons I, perg 451.
RIQUER, Martí de, 1971, *Guillem de Berguedà, vol. I, Abadía de Poblet, p. 279-281.*
Catalunya Romànica, Vol. XII, El Berguedà, 1985, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 40-41 (la traducció del testament del trobador Guillem de Berguedà al català és de Paquita Sallés i Verdaguier).

(3). Els Comanadors de la Cerdanya, Berguedà i Puig-reig, són referenciats a l'obra de FOREY (p. 440, apèndix II):

- Guillem, febrer 1169
 Berenguer de Gaver (Cerdanya), abril de 1181
 Roig de Benviure (Cerdanya i Berguedà), gener de 1186 – 1189
 Guillem de Lugols (Cerdanya i Berguedà), maig de 1216- gener 1231
 Berenguer de Pi (Cerdanya i Berguedà), 1231- gener 12340
 Raimon de Vilanova (Cerdanya, Berguedà i Puig-reig), juliol 1244-maig 1254
 Pere d'Orpinell (Puig-reig), gener 1265
 Raimon de Vilanova (Cerdanya, Berguedà i Puig-reig), abril 1258-gener 1262
 Berenguer de Tallada (Puig-reig), octubre-novembre de 1267
 Bernat de Cornellà (Puig-reig), maig-desembre 1269
 Berenguer de la Portella (Puig-reig), juny 1271
 Francesc de Tallada (Puig-reig), agost 1274-gener 1278
 Pere de Zalona (Puig-reig), juny 1277- gener 1278
 Francesc de Tallada (Puig-reig), setembre 1278-febrer 1279
 Guillem Escarig (Puig-reig), juny 1279-maig 1280
 Guillem de Puignaucler (Puig-reig), agost 1280-juny 1283
 Bernat de Torrelles (Puig-reig), juliol 1284
 Raimon Cazador (Puig-reig), febrer 1285-abril 1288
 Pere de Vilanova (Puig-reig), agost 1293-febrer 1299
 Arnol de Puig (Puig-reig), maig 1300-març 1307
 Galceran de Biure (Puig-reig), 1307 (3).
- (4). SERRA ROTÉS, Rosa, 1982, *Aproximació a la història de Puig-reig*, Manresa
 SERRA ROTÉS, Rosa, 1986, "Elstemplers al Berguedà", a L'Erol. Revista Cultural del Berguedà, núm 15, Berga, p.18-23.ç
- (5). MIRET I SANS, Joaquim, *Les cases de Templers...* p. 352
- (6). FOREY, A. *The templars...* p. 160
- (7) SERRA i ROTÉS, Rosa 1988, "Els dominis de l'Orde Militar del Temple a Puig-reig (Berguedà), a partir d'un Capbreu de finals dels. XIII, presentat a II Jornades de Joves Historiadors i Historiadors Catalanes, Barcelona (en curs de publicació)
- (8) A.C.A., Cancilleria, Varia 3. El capbreu consta de 12 folis de pergami (23x18 cm) escrits per les dues cares.
- (9) GALCERAN, Salvador, 1978, "Els privilegis de la vila de Puigcerdà del Llibre Verd i del seu trasllat (1298-1318), a Urgellia, núm.1. Societat Cultural Urgel·litana, La Seu d'Urgell, p. 301-348.
- (10) FONT i RIUS, Josep M., 1983, *Poblats i municipis a la Cerdanya medieval*, a "Primer Congrés Internacional d'Història de Puigcerdà", juliol 1977, Institut d'Estudis Ceretans, p. 96-99.
- (11) "Els castells catalans", vol. IV, Barcelona 1973, p. 719.
- (12) FONT I RIUS, Josep M, 1959, *Cartas de poblacion y de franquicia de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, p. 507-508.
- (13) Francesc de Tallada, comanador de la comanda de Puig-reig, és documentat per Forey des de l'agost de 1274 al gener de 1278, i des del setembre de 1278 al febrer de 1279. Entre ambdós períodes fou comanador Pere de Zalona (juny de 1277 a gener de 1278).
- (14) La carta precària és l'escriptura segons la qual un home rep un bé immoble en enfiteusí; algunes d'aquestes cartes són la confirmació, per

- part del senyor, d'una situació concreta, altres la renovació d'un establiment.
- (15) FOREY, A., *The templars...*, p. 126.
- (16) Aquest és el cas del capbreu de Sallagosa, com Pere Monell (núm.1) que poseeix per l'orde el mas Monell situat dins la vila i 14 trossos de terres, camps i parts; també Ramon Durana (núm. 2) que confessa la borda de Marinyana, unes cases i 20 trossos de terra. A Osseja, Ramon de Vic (núm 28) té el mas del mateix nom, unes cases, un clos i 20 trossos de terres, camps o horts; i Pere Tasquet Sobirà i Pere Tasquet Jussà (confessió núm. 34), del mateix lloc, que confessen tenir cadascun la meitat del mas Tasquet, 6 horts i 25 trossos de terra.
- (17) És el cas, per exemple, de Bernat Johan de Guils (núm. 45) que té un pati prop de l'església, o el de Nicolau Oller de Llivia (núm. 56) que té un tros de terra al peu del camí de Puigcerdà.
- (18) SERRA i ROTÉS, Rosa, *Els dominis de l'Orde Militar del Temple a Puig-reig (Berguedà)...*
- (19) Per exemple Ramon Durana (núm.2) confessa tenir pel Temple, la borda de Marinyana, dins la vila de Sallagossa.
- (20) MIRET I SANS, Joaquim, *Les cases de Templers...* p. 152.
- (21) MIRET I SANS, Joaquim, *Les cases de Templers...* p. 152.
- (22) *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Tomo 15, Barcelona 1981, p. 413.
- (23) Foli 3r, confessió de P. Fabrer (núm.9): "Item te lo Palau nostre dit que afronta de prima part el mas Monell de sus dit de la .II. e de la .III. en la .... e de la .IIII. en les cases den P. Dinses".

- (24) MARTÍ I SANJAUME, Jaume, 1926, *Dietari de Puigcerdà amb sa Veueria de cerdanya i sots veueria de la vall de Ribas*, vol. I, Ripoll, p. 223 i 526.
- (25) MARTÍ I SANJAUME, Jaume, 1926, *Dietari de Puigcerdà ...* vol. I, p. 301.
- (26) BONMIN, Pere, 1971, "Bolquera" a "Gran Enciclopèdia Catalana", vol.3, p. 686, Barcelona
Gran Geografia Comarcal de Catalunya, t. 15, p. 402, Barcelona
- (27) Blanca de Mataplana, baronessa de Mataplana i senyora de Blancafort i de la vall de Gombrén, FLUVIA, Armand de, 1980, *Urtx*, a "Gran Enciclopèdia Catalana", tomo 15, p. 120, Barcelona.
- (28) MARTÍ I SANJAUME, Jaume, *Dietari de Puigcerdà, ...* vol. I, p. 353
- (29) Mujada: 48,965 àrees, 40 àrees o 50 àrees
 Quartal: mesura equivalent a la dotzena part d'una quartera
 Quartera: 24,5 àrees, una quarta part de la mujada
 Sester: mesura equivalent, a la Cerdanya, a la setzens part del modi
- (30) La moneda melgoresa es va acunyar a Magalona durant els segles XI al XIII i va ser acceptada a Catalunya com a moneda de curs legal durant el regnat de Jaume I, aleshores senyor de Montpeller. Per a la proximitat geogràfica amb aquesta zona del sud de França era una moneda molt corrent a la Cerdanya durant els s. XIII.

Rosa Serra Rotés

Armeria Sistach, sempre amb l'esport i la cultura

Plaça Viladomat 1,
 Tel. 93 821 68 20
 Fax 93 821 68 21
 08600 Berga

armeria@sistach.com